

## ETIKA A MEZINÁRODNÍ VZTAHY

*John Dewey<sup>1</sup>*

Situace ve vztazích mezi státy je dnes taková, že i lidé, kteří mají jinak k cynismu daleko, snadno dospějí k názoru, že etika a mezinárodní vztahy spolu vůbec nesouvisejí. Také název tohoto článku představuje pokus oddat se ostré kritice současných mezinárodních poměrů jako něčeho, co je z podstaty nemorální. Můžeme tvrdit, že vztahy mezi státy se řídí silou, podvody a tajnými pletichami a že morální ohledy jdou okamžitě stranou, jakmile se dostanou do rozporu s národními ambicemi či nacionalistickými představami. Můžeme také ztotožnit morálku s tím, co by mělo být, ať už to opravdu je nebo není, dovolávat se ideálního stavu, který by měl nastat, a poukazovat na rozpory mezi takovým ideálním stavem a tím, který ve skutečnosti je. Takovýto přístup přirozeně končí u výzev a odkazů k morálnímu svědomí lidstva.

Tyto úvahy neuvádím proto, abych je dále rozvíjel, nýbrž abych naznačil, jaký mimořádný zmatek panuje v současných představách o morálce, jakmile se promítnou do etiky mezinárodních vztahů. Mým záměrem tedy není zkoumat mezinárodní vztahy z morálního hlediska. Hodlám se spíše zaměřit na nejistý, takřka chaotický stav našich morálních představ a přesvědčení v situacích, které se týkají mezinárodních poměrů. Proč mají morální zásady člověka tak malý vliv na úpravu vztahů mezi státy? Ani ten největší cynik by patrně nechtěl tvrdit, že zvyklosti, nemluvě o ideálech, které průměrný slušný člověk zastává ve svých běžných činnostech, se odpovídajícím způsobem odráží v současné mezinárodní politice ovládané záští, podezíravostí, strachem a tajnůstkářstvím. Pravda je spíše taková, že v oblasti mezinárodních vztahů je morálka člověka potlačena. Mocnější síly, jež si svoji cestu razí bez ohledu na morální zásady uplatňované v každodenních záležitostech, ji unášejí a zbavují účinnosti.

K problémům, jež tato situace nastoluje, lze přistoupit dvěma způsoby. Můžeme se ptát: jaké síly dnes nabyly takové moci, že se vymanily z područí morálky? Jaké okolnosti brání tomu, aby morální zvyklosti a představy našly uplatnění? Takové tázání otevírá širokou a mimořádně složitou oblast, kterou lze zkoumat jen na základě společného úsilí historiků, publicistů, právníků a ekonomů. Nabízí se nicméně i skromnější způsob, jak k problémům přistoupit. Můžeme se zaměřit na jednotlivé morální představy či nauky a ptát se, zda jsou po intelektuální stránce způsobilé dostát požadavkům současné situace. [...]

Přirozeným východiskem zkoumání jsou v tomto ohledu historické okolnosti, za kterých byla formulována pravidla upravující mezinárodní vztahy. Není pochyb o tom, že myšlenkové dílo Grotia a jeho následovníků mělo značný praktický vliv. Nejednalo se o

---

<sup>1</sup> Dewey, John. *Ethics and International Relations*. In *Foreign Affairs*, vol. 1, no. 3, 1923, pp. 85-95.

dílo akademické, profesorské, ani nebylo prvoplánově sepsáno ve jménu nároků či ambicí některého státu. Tito myslitelé byli skutečnými internacionalisty a po určitou dobu významně přispívali ke zmírňování mezinárodních sporů i mravní kultivaci mezinárodních vztahů. Veškerý jejich přínos měl společný morální základ. Vycházel z myšlenky přirozeného práva coby souboru univerzálně platných morálních zákonů. Představa, že existuje přirozené právo jakožto soubor základních morálních zákonů, jimž je v každé době a na každém místě podřízeno veškeré lidské jednání, nebyla nová. Římsští morální filozofové uvedenou myšlenku rozpracovali v souvislosti s římskou právní naukou. Myšlenka tak byla důvěrně známa každému znalci občanského i kanonického práva, ba dokonce každému vzdělanému člověku. Katolická církev učinila z tohoto pojmu základ celé své nauky o světské etice, tedy o všech povinnostech, které nemají původ v Božím zjevení. Ale i tyto povinnosti pouze vyjadřovaly vyšší a prvotnější povahu věcí, jež přesahuje možnosti lidského rozumu odkázaného na vlastní síly. Protestantští morální filozofové a teologové vycházeli ze stejného pojetí. Lišili se nanejvýš v tom, že kladli větší důraz na vnitřní světlo lidského svědomí, jež odhaluje a uznává přirozené právo jako nejvyšší měřítko lidského jednání.

V morálce tak existovaly princip i metoda všeobecně uznávané v celém křesťanském světě. Panovala též obecná shoda na obsahu povinností, které tento princip vymezoval. Významný počín Grotia a jeho následovníků spočíval v tom, že zkoumali uplatňované mezinárodní zvyklosti, které posuzovali a uspořádávali podle obecně přijímaného měřítka přirozeného práva. Mnohé osobnosti právní vědy [...] zdůraznily význam přirozeného práva pro rozvoj různých odvětví soukromého i veřejného práva a pro rozhodování sporů na základě equity. Shodly se na tom, že použití přirozeného práva při tvorbě pravidel upravujících mezinárodní styky bylo jeho prvním a nejvýraznějším přínosem. Tím nechci naznačovat, že bez příznivých politických a hospodářských poměrů té doby by rozumová aplikace pojmu přirozeného práva na mezinárodní vztahy mohla působit umírnujícím a humanizujícím vlivem, jenž vycházel z Grotiovy školy. Tvrdím však, že obecné přijetí a široké uznání přirozeného práva za nejvyšší morální standard umožnilo, aby se morální postoje a ideály křesťanského světa zaměřily na problémy mezinárodních vztahů a aby zde morální ideje skutečně dosáhly všeho, čeho jsou při praktickém usměrňování lidského jednání schopny.

V průběhu devatenáctého století ztratil pojem přirozeného práva na vážnosti. Kromě ortodoxních moralistů katolické církve jej nikdo příliš nepoužíval. V posledních letech se však má stále více za to, že přirozené právo nepředstavuje v zásadě nic jiného než morální zákon, jenž má sloužit k hodnocení a tvorbě pozitivního práva, zákonného či soudcovského. Zdůrazňuje se, že buď se musíme vzdát představy, že morální principy mají něco společného s pozitivním právem, mezinárodním i vnitrostátním, anebo je třeba v nějaké podobě uznat myšlenku přirozeného práva. Je ale značný rozdíl mezi tím uznat obecný pojem morálních zákonů, jež existují souběžně s obyčejem a pozitivním právem,

a přiznat přirozenému právu povahu a obsah, které s ním spojovali morální filozofové sedmnáctého století. Grotius sice tvrdil, že přirozené právo by bylo závazné, i kdyby nebylo žádné zjevení a nebyl žádný Bůh jako nejvyšší zákonodárce a soudce. V obecném povědomí i jeho vlastním myšlení však tato představa stále měla teologické pozadí a náboženskou sílu. Přirozené právo nadále vyjadřovalo Boží záměry a příkazy stanovící, jakým způsobem se tyto záměry, jež určují lidský život, mají naplnit. Světská věda i světská morálka té doby pouze nahradily prvotní a přímé působení Boha „sekundárními“ příčinami a zákony.

Jak se však lidé postupně zbavovali zvyku spojovat světské záležitosti s otázkami teologickými a náboženskými [...], postupně se vytrácela i ohromná síla náboženských konotací a náboženské autority přirozeného práva. Přinejmenším mezi protestanty si většina lidí, a to i těch, u nichž si náboženské myšlení uchovalo v oblasti morálky svou někdejší sílu, odvykla spojovat náboženský aspekt morálky s přirozeným právem, a do značné míry s právem jako takovým. Pojem Božích příkazů, nařízení a zákazů byl nahrazen Boží láskou a touhou po člověku. Pojem jasné a obecně platné morální normy, jež má formu přirozeného práva, tak v mezinárodních vztazích i jinde postupně slábl a zanikal. Pokud byl zachován, jako tomu bylo v některých textech, pak spíše jako povrchní ústupek tradici, nikoli jako živá síla myšlení. Jeho úpadek ale nebyl spojen s rozvojem žádného jiného morálního principu, jenž by byl stejně obecný i široce akceptovaný. [...]

Jak se myšlenka přirozeného práva postupně vytrácela z praktického života, došlo samozřejmě k mnoha pokusům zaplnit prázdné místo, které tím vzniklo. Některé z těchto pokusů byly úspěšné. Vedly ke vzniku různých myšlenkových škol a měly také značný vliv na praktické záležitosti. Z těchto škol můžeme k bližšímu zkoumání vybrat utilitaristickou [...]. Utilitaristické škole nelze vytýkat nedostatek určitosti a jistoty jejího přesvědčení. Každý, kdo se nezaujatě zabývá anglickými právními, politickými a sociálními reformami minulého století, musí rovněž uznat její značný vliv na praxi. Ponecháme-li stranou technické podrobnosti spojené především s psychologii pocitů, slastí a strastí, kterou další vývoj psychologického bádání do značné míry překonal, můžeme říci, že princip největšího dobra pro největší počet lidí – přičemž každý jednotlivec se počítá za jednoho a pouze za jednoho – vyústil v přesvědčení, že společenský blahobyt je konečným a legitimním morálním měřítkem. Ohled na obecný blahobyt je náležitým zdrojem všech morálních pravidel a povinností. Namísto toho, abychom vycházeli z předem daných zákonů, měli bychom zkoumat společenské důsledky a v nich hledat zásady pro hodnocení pozitivního práva, stávajících zvyklostí i návrhů nové právní úpravy a nového uspořádání společnosti.

Tato myšlenka se ve vnitrostátních záležitostech ukázala být dosti účinná. Ale kde máme hledat stopy jejího vlivu na morálku v mezinárodních vztazích? I když připustíme, že nám nabízí správné pojetí morálního měřítka a zdroje morálních zákonů, byla někdy

účinně uplatněna na mezinárodní poměry? Coby morální měřítko staví štěstí občanů cizích zemí na roveň štěstí občanů vlastní země. V jakých případech určil tento princip podobu některé významné oblasti mezinárodního práva? Ponecháme-li stranou, že nedokázal zabránit válkám, čím přispěl alespoň ke zmírnění válečných hrůz? Domnívám se, že většině lidí by představa obecného uplatnění tohoto principu na mezinárodní vztahy připadala stejně utopická jako doslovné uplatňování Ježíšova učení. [...] Veškeré podmínky, díky nimž byl utilitarismus účinný ve vnitrostátních věcech (přirozený soucit s druhými, společný prospěch plynoucí ze vzájemné společenské a hospodářské závislosti či obava z trestních sankcí), v mezinárodních vztazích zcela chybějí nebo jsou značně oslabeny. [...]

Nechci tím naznačovat, že [uvedené] morální nauky představují jediné etické koncepce, které se rozvinuly v prostoru uvolněném ústupem teorie přirozeného práva. Existují i další, jež mají značný význam. Osud [těchto nauk] však může posloužit k objasnění našeho hlavního tvrzení, totiž že důležitý faktor současného problému etiky a mezinárodních vztahů spočívá v samotných etických přesvědčeních, v jejich zmatených a vzájemně soupeřících rozdílech. Problém tedy není pouze na straně praxe. Nemám v úmyslu navrhnout jakýkoliv soubor morálních přesvědčení, který by podle mého názoru mohl tuto situaci napravit. Pouze zdůrazňuji, že se stále nacházíme ve velmi raném období toho, co lze nazvat moderním světem, a nemáme proto důvod vyhlížet budoucnost s beznadějí. [...]

Vyhlídky do budoucnosti však přinášejí jen malou útěchu v přítomnosti. Mám za to, že existuje jedno opatření, jež by alespoň soustředilo a usměrnilo morální citění, touhy a emoce, které jsou uprostřed našeho intelektuálního zmatku a nejistoty nepochybně stále rozšířené. Právo vždy sloužilo k tomu, aby soustřeďovalo a vymezovalo morální přání či očekávání společnosti. Jakkoli může zaostávat za nejvyššími morálními aspiracemi vyspělých členů společnosti, dokázalo dát běžnému morálnímu citění podobu, díky níž působilo účinněji, než by tomu jinak bylo. Usměřňovalo morální emoce tak, aby mohly proudit k určitému cíli. Poskytovalo jim skutečnou páku, mám-li použít jinou metaforu.

Domnívám se, že existuje jedna změna práva, jež by – pokud by k ní došlo – podstatně vyjasnila současný stav a dala významný impuls k rozvoji řádných myšlenek a vhodných postupů. Mám na mysli hnutí [...] usilující o právní zákaz války. Válka je podle současného mezinárodního práva legální. Skutečně neexistuje nic takového jako protiprávní válka, s výjimkou toho druhu války, který se většině lidí z morálního hlediska jeví jako nejospravedlnější, totiž občanské války za osvobození. Válka není jen legální. Je také nejuznávanějším způsobem řešení závažných sporů mezi státy. Použití organizované síly je *ultima ratio* států. Tato skutečnost představuje zdaleka největší propast mezi morálním citěním a uznanou praxí v jakékoli oblasti života. Pro všechny méně závažné spory existují náležité způsoby řešení, které jako jediné jsou legální. Existují zákony, soudy a řízení, jež mají tyto spory vyřešit. Neočekávám, že příčiny sporů

mezi státy někdy vymizí, stejně jako nevymizí příčiny sporů mezi jednotlivci. Avšak jednotlivcům již nedovolujeme řešit spory prostřednictvím soukromých válek. Dokonce i v případech, kdy je dotčena čest, je souboj právem zakázán.

Nemyslím si, že by někdo, kdo se k této situaci postaví čelem, mohl dospět k jinému přesvědčení, než že legalita války představuje největší anomálii, jaká se dnes vyskytuje v oblasti morálky. [...] Úplný zákaz války jako prostředku řešení sporů mezi státy – spojený se zřízením soudů, jež mají plnou pravomoc rozhodovat spory, které by mohly vést k válce, a postupují podle pečlivě promyšleného kodexu – by tuto zhoubnou morální [anomálii] odstranil. [...]

Staré rčení říká, že cokoli panovník dovoluje, to také přikazuje. Rčení nemusíme brát doslovně, abychom uznali, že současné právo tím, že válku dovoluje, jí nevyhnutelně propůjčuje také morální legitimitu, která v konečném důsledku válku podporuje. Co právo dovoluje, silně ovlivňuje morální představy a snahy širokých vrstev společnosti. Především ale tvrdím, že dokud válka nebude společným postupem států zakázána, nemůže se stávající morální cítění účinně uplatnit v mezinárodních vztazích a téměř nelze doufat ani v rychlý rozvoj uceleného a široce přijímaného souboru morálních představ, který by skutečně určoval podobu mezinárodních vztahů. Prvním krokem ke zlepšení morálky v mezinárodních vztazích je právní zákaz války. Dokud k tomuto kroku nedojde, nevidím příliš velkou naději, že by jakékoli jiné zlepšení mezinárodních vztahů získalo všeobecný souhlas nebo bylo proveditelné v praxi.